

IWONA KINIORSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

STRUKTURALNY WYMIAR NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Abstract: *The Structural Approach to Social Inequalities in Rural Areas of the Świętokrzyskie Voivodeship.* The goal of this study was to present structural assessment of social inequalities in rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in structural terms. It focused on the period of 2009-2014. The study was primarily based on the data obtained from the Local Data Bank which was analyzed with Ward's minimum variance method. It produced the classification of gminas according to the level of diversification of social inequalities. In general, the region was divided into two parts: central – with majority of locations surrounding urban areas, the least coherent and peripheral (the North-East, South and West) – less developed, with similar structure.

Keywords: Demographic conditions, hierarchy of means, rural areas, social inequalities, spatial diversification.

Wstęp

Jednym z najważniejszych wyzwań, przed którymi stanął świat w XXI w., jest wzrost nierówności w obrębie społeczeństw jak i między nimi. Nierówności tworzą podziały między ludźmi związane z zamożnością, wiekiem, władzą i płcią. Obecnie obserwuje się wzrost zainteresowań problematyką nierówności społecznych, które wynikają m.in. z pogłębiającej się przepaści między dobrze sytuowaną a biedniejszą częścią społeczeństwa [Kiniorska, Brambert 2016, s. 96]. W Polsce występuje duże zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego między regionami i wewnątrz nich. Szczególnie widoczne pomiędzy

obszarami wiejskimi a miejskimi. Na szeroko pojęte zróżnicowanie przestrzeni wpływają nierówności i dysproporcje, które uwarunkowane są wieloma czynnikami. Według Wójcika i Tomczyk [2015, s. 86] do najistotniejszych możemy zaliczyć potencjał zasobów środowiska przyrodniczego i społeczno-gospodarczego. Poza strukturą funkcjonalno-przestrzenną i charakterem sieci osadniczej, ważnym elementem są uwarunkowania genetyczne, czyli pewna ścieżka rozwoju społecznego. Celowe wydaje się zatem rozwijanie także takich kierunków badań, które podejmują w wymiarze lokalnym np. problem zaspokojenia potrzeb ludzi, czy nierównego rozwoju. Nierówności społeczne bardzo często skorelowane są z różnicowaniem regionalnym wynikającym z wpływu czynnika historycznego. Do tradycyjnego kryterium należy dołączyć drugie, wynikające z continuum centrum-peryferie. Badania wskazują, że na ostatnim miejscu pod względem aktywności gospodarczej i społecznej znajdują się obszary dawnej Kongresówki. Województwo świętokrzyskie należy do najmniejszych i najsłabiej zurbanizowanych regionów w kraju. Znajdują się w tzw. czołówce obszarów skupiających odsetek osób poniżej minimum egzystencji i ustawowej granicy ubóstwa. Problematyka nierówności społecznych staje się niezwykle ważnym zagadnieniem badawczym dla realizacji celów polityki lokalnej i regionalnej obszarów wiejskich. Tym bardziej, że czynnik społeczny oraz warunki życia społeczności odgrywają coraz większą rolę w rozwoju obszarów wiejskich.

1. Metodologia badań

Celem badawczym opracowania była ocena zróżnicowania nierówności strukturalnych obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego. Nierówności strukturalne rozpatrywano w kategoriach społeczno-gospodarczych. Zakres czasowy przeprowadzonej analizy objął lata 2009-2014. Podstawowe źródło informacji statystycznej stanowiły dane z Banku Danych Lokalnych GUS. Badaniem objęto wszystkie gminy wiejskie i część wiejską gmin miejsko-wiejskich. Łącznie zbadano 97 jednostek przestrzennych. W określeniu zróżnicowania nierówności strukturalnych zastosowano obiektywne mierniki opisujące sytuację społeczno-gospodarczą obszarów wiejskich regionu świętokrzyskiego w 2009 r. i w 2014 r. Są to:

- X_1 . Odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym,
- X_2 . Odsetek ludności w wieku produkcyjnym,
- X_3 . Przyrost naturalny na 1 tys. mieszkańców,
- X_4 . Saldo migracji na 1 tys. mieszkańców,

X_5 . Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę,

X_6 . Mieszkania wyposażone w instalację wodociągową w % ogółu mieszkań,

X_7 Mieszkania wyposażone w łazienkę w % ogółu mieszkań,

X_8 Mieszkania wyposażone w centralne ogrzewania w % ogółu mieszkań,

X_9 . Korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności,

X_{10} . Współczynnik skolaryzacji brutto – szkoła podstawowa,

X_{11} Współczynnik skolaryzacji brutto – gimnazjum,

X_{12} Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym,

X_{13} . Podmioty na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,

X_{14} . Dochód własny gminy na 1 mieszkańca.

Poza kryterium merytorycznym, na wybór wskaźników wpłynęły: niewysoka wzajemna korelacja zmiennych, a także warunek dostępności informacji statystycznej.

Wymienionymi miernikami posłużono się dokonując grupowania hierarchicznego metodą minimalnej wariancji Warda. Bazowano na macierzy odległości euklidesowych między obiektami. W metodzie odległości między skupieniami są tworzone przez: wyznaczenie środków ciężkości dla skupień, wskazanie odległości od nich dla danych obiektów, a potem sumowanie tych odległości. Im bardziej elementy są do siebie podobne, tym wcześniej ulegają połączeniu kształtując hierarchię podobieństw, gdzie skupienia niższego rzędu wchodzi w skład agregacji rzędu wyższego. Pełny algorytm aglomeracyjny ukazuje Nowak [2004, s. 72]. Z reguły w klasyfikowaniu metodą Warda należy mieć na względzie, aby podział końcowy był optymalny, tj. liczba wyróżnionych podzbiorów niezbyt duża, same podzbiory dobrze wyodrębnione i spójne wewnątrz. Wziąwszy za podstawę aglomeracji bliskie sąsiedztwo elementów, można uzyskać podzbiory gmin bardzo do siebie podobnych, ale jednocześnie niektóre regiony mogą być skupieniami jednoelementowymi, wpływając na pogorszenie efektywności grupowania, zwłaszcza gdy nie ma wyraźnego uzasadnienia ich odmienności. Ostatecznie uwzględniono podział o odległości wiązań na wysokości 4,0 dający w obu porównywanych latach po 4 agregaty obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego. Należy dodać, że skupienia na tym poziomie grupowania zinterpretowano w kolejności wynikającej z najkrótszych (rosnących) odległości euklidesowych między klasyfikowanymi obiektami. Uszeregowania homogenicznych skupień (według minimalnej zmienności wewnątrz aglomeracji) zostały opracowane z wykorzystaniem pakietu Statistica 12.

2. Nierówności społeczne w badaniach

Tematyka nierówności społecznych znajduje się w obszarze zainteresowań, przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych. Ma charakter interdyscyplinarny, podejmowana jest w badaniach prowadzonych przez socjologów, ekonomistów, psychologów. Współcześnie zyskuje na znaczeniu również w pracach geograficznych. Nadal jednak stanowi zagadnienie marginalne. Przegląd literatury przedmiotu wskazuje, że kwestie nierówności społecznych pojawiają się „przy okazji” analizy społecznych konsekwencji przemian dokonujących się w Polsce w latach 90 ubiegłego wieku, które spowodowały postępujące rozwarstwienie ekonomiczne i wzrastającą dezintegrację społeczną. Szersze zainteresowanie problematyką nierówności społecznych w badaniach geograficznych rejestruje się od połowy lat 90. ubiegłego wieku. Ogromny wpływ na poszerzenie wiedzy teoretycznej i empirycznej miały prace naukowe prowadzone przez socjologów i ekonomistów, m.in.: Atkinsona [2015], Milanovicia [2016], Piketty`ego [2001, 2015].

Wśród najczęściej podejmowanych zagadnień nierówności społecznych znajdziemy takie, jak:

- teorie i koncepcje nierówności społecznych
- obszary nierówności społecznych, w tym nierówności dochodowe, w dostępie do edukacji, kultury, zdrowia, pracy
- wielowymiarowość nierówności społecznych
- marginalizacja społeczna i jej skutki przestrzenne
- nowe obszary generowania nierówności – wykluczenie cyfrowe

Wiele z tych zagadnień stanowi przedmiot zainteresowań zarówno socjologów, jak i geografów. Szczególne znaczenie na rodzaj podejmowanych zagadnień miał okres transformacji. Przejście z gospodarki centralnie sterowanej w kierunku gospodarki rynkowej oznaczało antyegalitarny zwrot w zasadach podziału dochodu społecznego. Proces przebudowy systemowej był uważnie śledzony przez polskich badaczy [Kiniorska 2012, s. 73]. Należy zwrócić uwagę na odmienność przebiegu procesów związanych z nierównościami społecznymi w miastach i na wsiach. Obszary wiejskie w Polsce są silnie zróżnicowane pod względem ekonomicznym, społecznym, strukturalnym. Najważniejszymi kryteriami, silnie zaznaczającej się polaryzacji przestrzennej są uwarunkowania wynikające z lokalizacji geograficznej (oś centrum-peryferie) i historycznej (oś wschód-zachód). Współcześnie kryterium centrum-peryferie stanowi tendencję silniejszą. Według Łysonia [2007, s. 15] na sytuację na obszarach wiejskich obok czynników związanych z rolnictwem i gospodarką

żywieniową w istotnym zakresie wpływają również m.in. ograniczenie szans edukacyjnych, niska atrakcyjność inwestycyjna, peryferyjność, słabsza dostępność usług publicznych oraz niedobory lokalnej infrastruktury.

Jak zauważa Wójcik [2011, s. 45] we współczesnych geograficznych badaniach obszarów wiejskich największy nacisk kładzie się na płaszczyznę zróżnicowania funkcjonalno-gospodarczego, demograficznego oraz planowanie przestrzenne. Interesującą i mało rozpoznawalną przez geografę płaszczyzną badań są przemiany wiejskich zbiorowości terytorialnych pod wpływem różnych czynników endogenicznych (transformacja społeczno-gospodarcza) i egzogenicznych (globalizacja).

Przegląd literatury wskazuje, że w ostatnich latach wzrasta zainteresowanie problematyką zróżnicowań rozwoju społeczno-ekonomicznego na obszarach wiejskich i tworzenia się nierówności. Tematyka zmian społeczno-ekonomicznych na obszarach wiejskich znajduje swoje odzwierciedlenie w wielu interesujących opracowaniach naukowych [m.in. Bański 2009; Kamińska 2010; Rosner 2010, 2011; Rosner, Stanny 2007; Heffner 2011]. Współczesne badania koncentrują się również wokół problematyki identyfikacji szans i barier rozwoju obszarów wiejskich, z uwzględnieniem takich aspektów, jak m.in. problem ubóstwa [Kamińska 2011], lub identyfikacji czynników wpływających na tworzenie nierówności [Staszewska 2015; Wójcik, Tomczyk 2015].

3. Wyniki badań

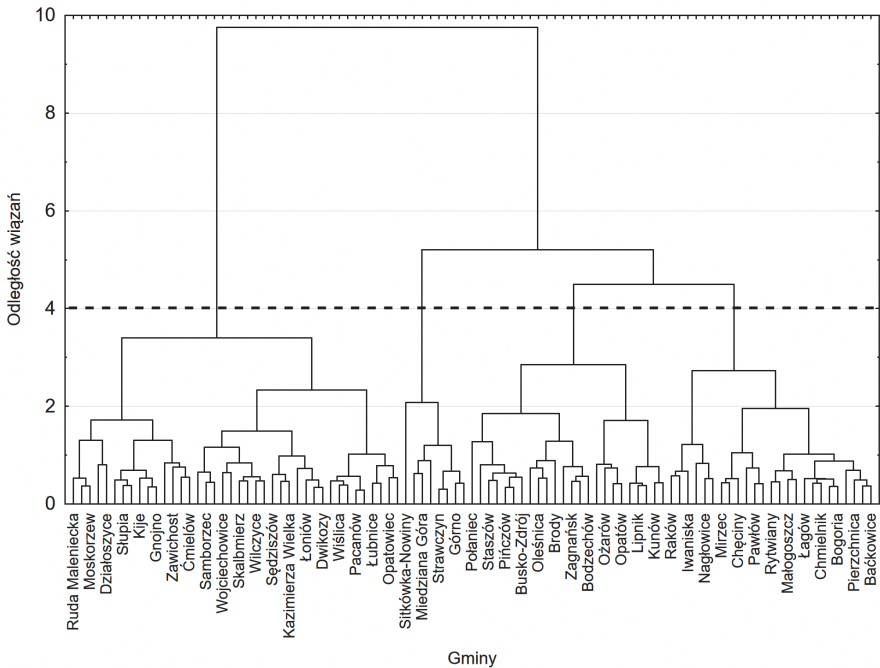
W Polsce przeważają obszary wiejskie o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, gorszych możliwościach rozwoju i trudniejszych warunkach wzrostu gospodarczego, wymagające podniesienia poziomu i jakości życia [Heffner 2011, s. 22]. Województwo świętokrzyskie zaliczane jest do obszarów Polski Wschodniej, która ze względu na swój peryferyjny charakter cechuje się nagromadzeniem wielu negatywnych zjawisk w sferze społecznej i gospodarczej. W najtrudniejszej sytuacji są tereny, w których rolnictwo jest głównym źródłem dochodu ich mieszkańców. Na problemy ekonomiczne nakłada się wiele barier demograficznych (wzrost obszarów depopulacyjnych, ubytek naturalny itd.). Prognozy ludnościowe GUS zakładają dalszy ubytek zaludnienia województwa i to w tempie wyższym niż przeciętnie w kraju. Liczba mieszkańców na świętokrzyskiej wsi zmniejszy się o 4% w 2025 r. (w stosunku do 2010 r. polska wieś odnotuje wzrost o 1,4%), a w 2035 r. będzie na niej żyć prawie 9% ludności mniej niż w 2010 r. (w Polsce spadek ludności wiejskiej wyniesie 1,1%). W całym województwie do 2035 r. potencjał

demograficzny obniży się o 15% (w kraju o 5,8%) [Kamińska 2012, s. 234]. Powstaje zatem pytanie: w którym kierunku podąża rozwój społeczno-gospodarczy wsi świętokrzyskiej, biorąc pod uwagę zjawisko kurczenia się zasobów ludzkich oraz w jakim stopniu uwarunkowania gospodarczo-infrastrukturalne stymulują popyt na różnego rodzaju usługi i zapotrzebowanie na pracowników o określonym profilu wykształcenia?

Przeprowadzona analiza skupień oparta na hierarchicznej metodzie minimalnej wariancji Warda pozwoliła wydzielić cztery grupy obszarów zróżnicowanych pod względem nierówności strukturalnych w obszarze cech społeczno-ekonomicznych.

Dendrogram stopnia podobieństwa obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego, sporządzony ze względu na zróżnicowanie nierówności strukturalnych w 2009 r. wykazał, że pierwsze wydzielenie A utworzyło 8 gmin (m.in. Dalezycze, Masłów, Morawica, Sitkówka-Nowiny). Te obszary to gminy wiejskie oraz jedna gmina miejsko-wiejska, które stanowią pierwszy bezpośredni pierścień strefy podmiejskiej Kielc (ryc. 1). To najlepsza agregacja w kontekście użytych wskaźników – stwierdzono na podstawie analizy rangi wartości średniej danej zmiennej w tym skupieniu (11 cech w A ma rangę 1). Jej jednostki są najbardziej podobne (skupienie najmniej zróżnicowane) pod względem obranych cech, a zadecydowały o tym (według bilansu wartości w zbiorze powyżej średniej dla populacji) najbardziej pozytywne, ponadprzeciętne mierniki dotyczące: uwarunkowań demograficznych (X_1 , X_2 , X_3 , X_4), wyposażenia mieszkań w instalację wodociągową, sanitarną i grzewczą (X_6 , X_7 , X_8), wykorzystania sieci kanalizacyjnej (X_9), rozwoju podmiotów gospodarczych (X_{13}), czy też wysokości budżetów administracji samorządowej (X_{14}). Należy jednocześnie wskazać, że w gminach tych odnotowano korzystny niski odsetek bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}). Co ciekawe gminy te ujemnie cechuje najniższy (w $\frac{3}{4}$ poniżej średniej) współczynnik skolaryzacji brutto w gimnazjum (X_{11}).

W skład drugiego grupowania (B) dostało się 25 obszarów (m.in. Baćkowice, Chmielnik, Łączna, Osiek, Smyków) w większości (ok. 72% jednostek) z podregionu kieleckiego, w tym ponad jedna trzecia leży w centrum regionu, w powiecie kieleckim i stanowi drugi pierścień strefy podmiejskiej ośrodka centralnego. Przeważają w niej gminy wiejskie (80% skupienia). W generalnym ujęciu (średnio, w stosunku do pozostałych grup) jest to obszar o wyraźnie niższych wskaźnikach rozwojowych i pogłębiających się nierównościach strukturalnych opisywanych cechami ekonomicznymi. Wydzielona grupa odznaczała się podobieństwem w zakresie: wysokiego odsetka ludności

Ryc. 1. Aglomeracja obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego ze względu na zróżnicowanie społeczno-gospodarcze w 2009 r. za pomocą metody Warda

* Nazwy obszarów wiejskich według co drugiej wartości na skali.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (ryc. 1 i 2).

w wieku przedprodukcyjnym (X_1) i korzystnego poziomu wskaźnika przyrostu naturalnego (X_3), wysokiego współczynnika skolaryzacji brutto w gimnazjum (X_{12}), przy dużym udziale bezrobotnych w grupie zdolnej do pracy (X_{12}), niskim poziomie przedsiębiorczości (X_{13}) oraz dochodów własnych gminy na mieszkańca (X_{14}), przeciętny stan wyposażenia mieszkań w instalacje centralnego ogrzewania (X_8), a także najsłabsze ich zaopatrzenie w sieć wodociągową wraz z łazienką (X_6 – X_7). W dodatku w większości przypadków zarejestrowano najmniejszą powierzchnię użytkową mieszkań na osobę (X_5). Skupienie C było podobne ilościowo do poprzedniego, gdyż zostało utworzone przez 24 jednostki (np. Busko-Zdrój, Krasocin, Nowa Słupia, Suchedniów), w połowie złożone z terytoriów świętokrzyskich gmin miejsko-wiejskich (50% to ośrodki powiatowe). Ponad połowa gmin położona jest w północnych powiatach woj. świętokrzyskiego. O przynależności do tej grupy zdecydowały głównie parametry (według bilansu wartości w zbiorze powyżej średniej

dla populacji): wysoki udział ludności w wieku produkcyjnym (X_2), duży odsetek mieszkań z instalacją wodociągową i centralnego ogrzewania (X_6 i X_8), najwyższe współczynniki skolaryzacji brutto na obu szczeblach (X_{10} – X_{11}), oraz wysoki poziom przedsiębiorczości. Zwraca uwagę dochód własny gminy przypadający na 1 mieszkańca, który w połowie przypadków osiągnął wysokie wartości na tle pozostałych elementów skupień. Z przeciwnej strony wpływ na skupienie dotyczy najgorszej sytuacji migracyjnej (X_4) oraz najbardziej niekorzystnego udziału bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}). Cechy wyróżnione określiły zaklasyfikowane tereny jako zbiór wykazujący się dobrą sytuacją społeczno-ekonomiczną.

Z kolei najgorszą agregację w kontekście użytych wskaźników stanowiło ostatnie skupienie (D) – o najniższym stopniu wewnętrznej spójności – które objęło najwięcej bo 40 gmin. Dominują wśród nich gminy wiejskie (80%), 8 jednostek to gminy miejsko-wiejskie. Najwięcej jednostek należy do rolniczego podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego. Wpływ na strukturę tego skupienia wykazały najsłabsze cechy: demograficzne (X_1 – X_3), infrastruktury c.o. w mieszkaniach (X_8) i dostępności sieci kanalizacyjnej (X_9), przedsiębiorczości (X_{13}), jak również zamożności gminy (X_{14}). Jednocześnie w tych gminach zarejestrowano najwyższe współczynniki powierzchni użytkowej mieszkań (X_5) i najlepsze proporcje osób bezrobotnych względem zasobów ludności zdolnej do pracy (X_{12}).

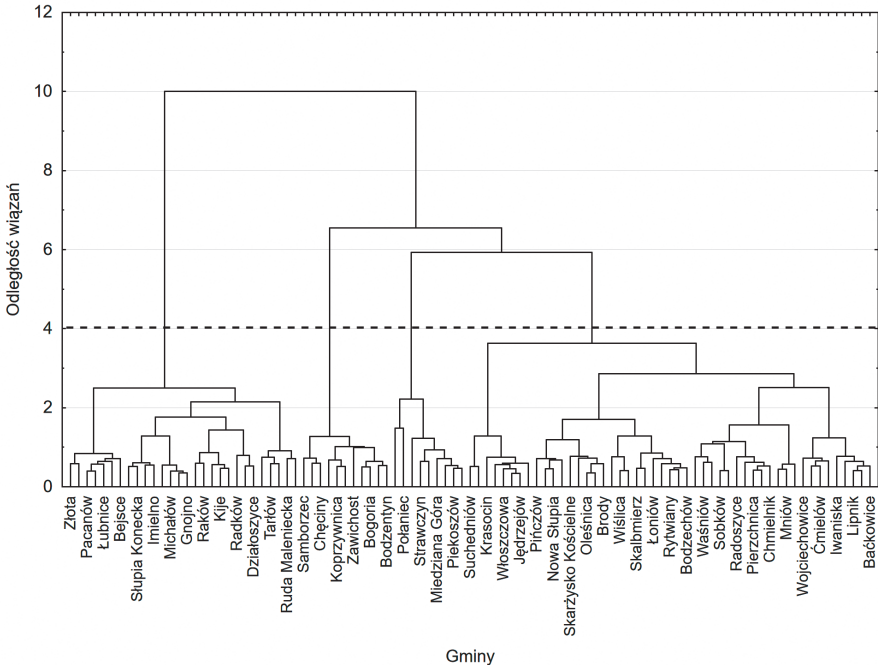
Rezultaty badań prowadzonych w 2009 r. pozwoliły na stwierdzenie, że nierówności strukturalne były najwyższe na obszarach wiejskich położonych peryferyjnie w powiecie kieleckim oraz na terenach rolniczych południowej części woj. świętokrzyskiego. Wyznaczone zostały w kategoriach niekorzystnych parametrów opisujących sytuację ekonomiczno-infrastrukturalną oraz demograficzną (obszary wiejskie zlokalizowane w południowej części województwa).

W 2014 r. dla 86 (89%) z 97 gmin zanotowano przesunięcia w ramach wyznaczonych skupień, tylko 11 jednostek nie zmieniło swojego położenia (ryc. 2).

W grupie A, o najmniejszej zmienności struktury, najbardziej podobne względem siebie stało się 11 gmin woj. świętokrzyskiego. Ustanowione zostało odpowiednio przez 5 obszarów porównywanej (z 2009 r.) agregacji B (20% tej grupy), tyle samo dołączyło ze zbioru D (13%), a ostatnia przeszła z trzeciego (C). W połowie są to gminy (6) miejsko-wiejskie, rozmieszczone parami w powiatach jędrzejowskim, kieleckim i sandomierskim. Na dosyć przeciętne (statystycznie) uwarunkowania omawianego skupienia na tle pozo-

stałych wpłynęły w największym stopniu (według bilansu wartości w zbiorze powyżej średniej dla populacji): ujemny przyrost naturalny ludności (X_3) oraz ujemne saldo migracji (X_4), niedostateczne wciąż wyposażenie mieszkań w określone media (X_6 - X_9), niekorzystny współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie podstawowym (X_{10}). Zadowolające okazały się wskaźniki przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na 1 osobę (X_5) oraz udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}).

Ryc. 2. Aglomeracja obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego ze względu na zróżnicowanie społeczno-gospodarcze w 2014 r. za pomocą metody Warda

* Nazwy obszarów wiejskich według co drugiej wartości na skali.

Z kolei najlepszą agregację w kontekście użytych wskaźników stanowiło mniejsze skupienie B. Jego skład zdeterminowany został przez wszystkie gminy najlepszego i najbardziej spójnego agregatu A (z 2009 r.), czyli 8 gmin strefy podmiejskiej stolicy województwa, wraz z jedną gminą miejsko-wiejską ze zbioru C (Połaniec). Rdzeń skupienia stanowią obszary, które określono jako jedne z kluczowych [Brambert 2011]. Można uznać, że do 2014 r. nastąpiło zwiększenie zróżnicowania między nimi. Układ ten choć mniej spójny

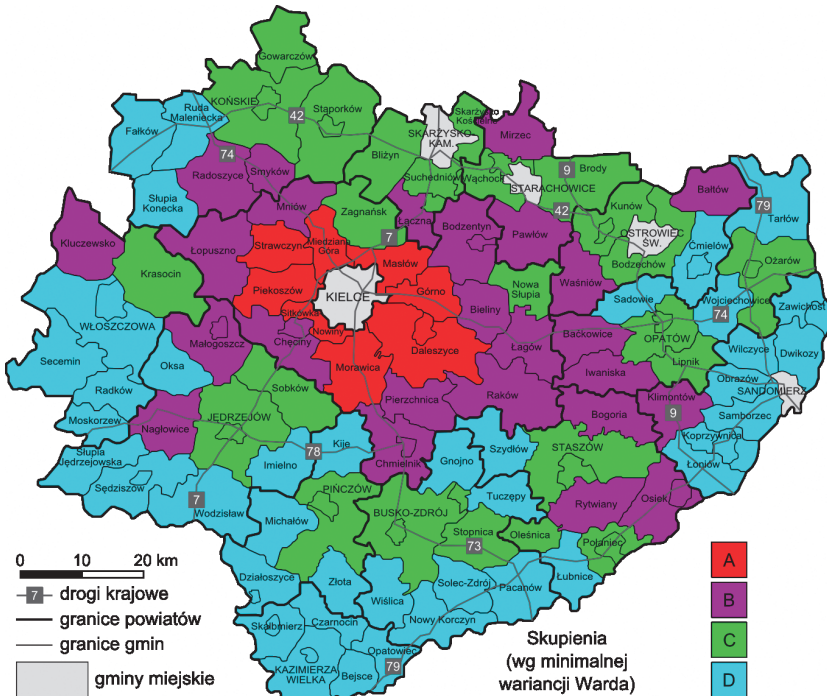
w dalszym ciągu dotyczył najsilniejszych i nieprzeciętnych właściwości społeczno-gospodarczych, którego elementy wykazały jasne analogie w odniesieniu do tych samych kierunków cech co 5 lat wcześniej: ludnościowych: (X_1 – X_4), infrastrukturalnych (X_6 – X_9), przedsiębiorczości (X_{13}) oraz finansów publicznych (X_{14}). Grupa przedstawia dodatkowo najniższy wobec reszty udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}), lecz najniższy współczynnik skolaryzacji brutto w szkołach gimnazjalnych (X_{11}). Jej znaczenie potwierdza także największy udział wartości maksymalnych w całej populacji, ponieważ dotyczy 8 użytych wskaźników (X_3 – X_5 , X_6 – X_9 i X_{14}).

Jeśli chodzi o trzecią koncentrację (C), utworzyło ją 28 gmin, z czego zdecydowana większość 24 gmin zwiększyła swe podobieństwo zmieniając położenie z dotychczasowego skupienia D (60% grupy z 2009 r.), następnie 3 jednostki je obniżyły przesuwając się ze skupienia B (12%), zaś jedna gmina miejsko-wiejska (Stąporków) nie wykazała zmian. Tylko 2 jednostki zbiorowości nie są gminami wiejskimi. Położenie obszarów można określić jako w dużej mierze peryferyjne, w różnych częściach województwa, zwykle na typowo rolniczym skupienia, to opisywany zbiór (średnio) charakteryzuje się najniższą kondycją społeczno-ekonomiczną. W grupie tej dostrzegalny jest największy udział minimalnych wartości cech względem ogółu gmin regionu świętokrzyskiego, tj. 11 (73%) wskaźników (X_1 – X_4 , X_6 – X_9 , X_{12} – X_{14}). Zatem przyporządkowanie do tego skupienia było wypadkową podobieństw w zakresie największych problemów: demograficznych (X_1 – X_3), infrastrukturalnych w mieszkalnictwie (X_6 – X_8), rozwoju sieci kanalizacyjnej (X_9), wzrostu aktywności działalności gospodarczej (X_{13}), budżetowych gmin w postaci własnego dochodu (X_{14}). Poza tym analogicznie jak w porównywanym 2009 r. gminy odznaczyły się najlepszymi wskaźnikami powierzchni użytkowej mieszkań na osobę (X_5) oraz niewielkim udziałem bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}).

Największa, a zarazem druga w zakresie rozwoju, zbiorowość mieściła się w ostatnim najbardziej zróżnicowanym wewnątrznie skupieniu (D), licząc 49 obszarów gmin. Składa się z 33 gmin wiejskich (67%) i 16 jednostek miejsko-wiejskich (33%), z których połowa to wszystkie tego typu ośrodki powiatowe. Gminy tego zbioru mieszczą się w każdym powiecie województwa, ale najwięcej w jego północnym podregionie. W agregacie 22% jednostek nie zmieniło swego położenia wobec poprzedniego okresu, zaś 21 gmin dołączyło z grupowania C (88% z 2009 r.), a 17 gmin przeszło ze skupienia B (68%). Agregat ten najbardziej uwarunkowany został wpływem takich wysokich parametrów, jak:

procent mieszkań wyposażonych w instalację centralnego ogrzewania (X_8), odsetek ludności z dostępem do kanalizacji (X_9), współczynniki skolaryzacji brutto na obu szczeblach (X_{10} – X_{11}), liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym. Z negatywnej strony wpływ podobieństwo w skupieniu kreuje niekorzystna sytuacja związana z powierzchnią użytkową mieszkań (X_5) oraz z udziałem bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym (X_{12}). Można stwierdzić, że w badanych latach zwiększyła się niejednorodność tych gmin województwa, które na początku okresu stanowiły trzon tożsamego względem średniej rangi skupienia.

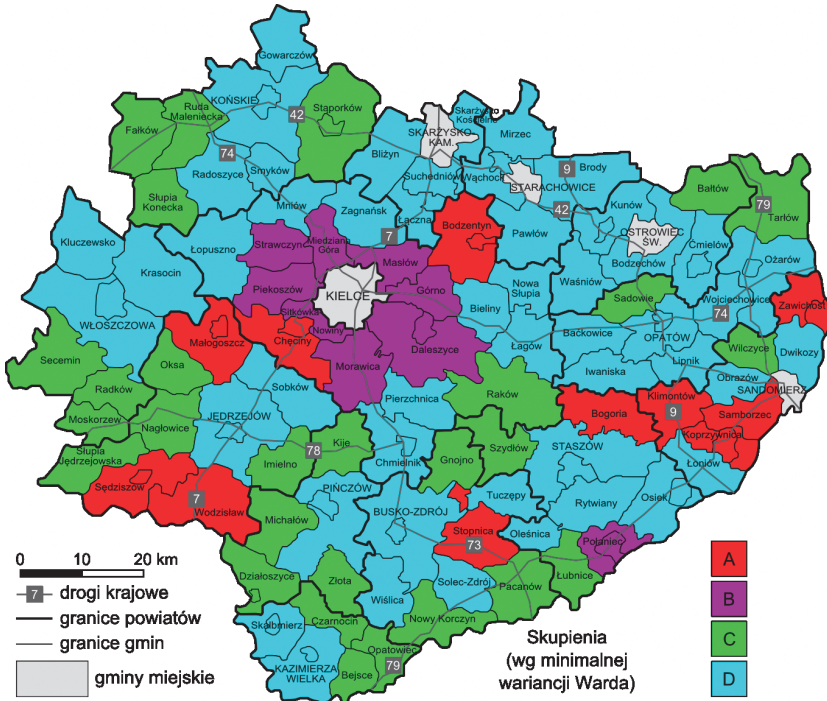
W 2014 r. nastąpiło zwiększenie heterogeniczności w obrębie wydzielonych skupień, co świadczy o wzroście niespójności w grupach w zakresie cech społeczno-gospodarczych. Można wnioskować, że pogłębieniu uległo nie tylko zróżnicowanie nierówności strukturalnych pomiędzy grupami, ale również w obrębie wyróżnionych skupień.

Ryc. 3. Grupowanie obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego według minimalnej wariacji Warda w 2009 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (ryc. 3 i 4).

Analiza zróżnicowania przestrzennego nierówności strukturalnych obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego według minimalnej wariancji Warda w 2009 r. (ryc. 3) pozwala dostrzec pewne prawidłowości. Wyraźnie zaznaczył się podział województwa na części: centralną z obszarami położonymi wokół ośrodków miejskich – najlepiej rozwiniętą, ale wewnętrznie zróżnicowaną, oraz peryferyjną (północny-wschód, południe i zachód) – słabiej rozwiniętą, o dużym podobieństwie w strukturze.

Ryc. 4. Grupowanie obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego według minimalnej wariancji Warda w 2014 r.

W 2014 r. nadal widoczne jest duże rozwarstwienie społeczno-gospodarcze na wsi (ryc. 4). Uwydatniło się rozbitcie terenów wiejskich na trzy obszary: – podmiejskie, przejściowe i peryferyjne. Tereny przejściowe – zlokalizowane głównie w centrum województwa, w powiecie kieleckim – przedstawiały największy potencjał rozwojowy. Dominowały w nim gminy o funkcjach pozarolniczych, wewnętrznie bardzo zróżnicowane. Jednostki podmiejskie – to bezpośrednie zaplecze większości świętokrzyskich miast,

o dobrym poziomie rozwoju oraz największej homogeniczności charakterystyk społeczno-ekonomicznych. Z kolei liczne obszary peryferyjne, położone w południowej części województwa lub na peryferiach powiatów cechowały się negatywnymi zjawiskami w zakresie uwarunkowań demograficznych i ekonomicznych. Są to obszary najbardziej narażone na dalsze pogłębianie się nierówności strukturalnych w stosunku do pozostałych terenów wiejskich woj. świętokrzyskiego. Jak wskazały badania prowadzone przez Kamińską (2011, s. 244) w przypadku gmin położonych peryferyjnie, na obecnym etapie rozwoju, nawet bardzo korzystny poziom więzi pomostowych i wiążących nie gwarantuje, ani w żaden sposób nie wywołuje, sukcesu gospodarczego. Peryferyjność skazuje jednostki przestrzenne na wiejską biedę. Szczególnie źle jest, gdy dodatkowo na takich terenach dominuje rolnictwo indywidualne, drobnoskalowe i drobnotowarowe.

Podsumowanie

Obszary wiejskie woj. świętokrzyskiego cechują się znacznym zróżnicowaniem nierówności strukturalnych w obszarze społeczno-gospodarczym. Jak wskazują liczne badania prowadzone na terenach wiejskich współcześnie dominujące znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym mają gminy położone wokół miast z korzystną strukturą funkcjonalną (rozwinęte rynki pracy, koncentracja inwestycji, specjalistyczna struktura funkcjonalna). Generalnie nierówności strukturalne na obszarach wiejskich są duże. Badania wskazały, że pogłębieniu uległo zróżnicowanie wewnątrz wydzielonych grup obszarów podobnych w zakresie badanych cech społeczno-ekonomicznych. Wzrosła również dysproporcja pomiędzy terenami wiejskimi, w których dominujące znaczenie odgrywała funkcja przemysłowa i mieszkaniowa a obszarami o funkcjach rolniczych, zlokalizowanych peryferyjnie w stosunku do tzw. biegunów wzrostu w regionie. Największy potencjał rozwojowy mają jednostki położone w strefie podmiejskiej Kielc i ośrodków subregionalnych z wyspecjalizowanymi funkcjami usługowymi.

Literatura

- Atkinson A., 2015, *Inequality: What Can be Done?* Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Bański J., 2009, *Odrębność obszaru podmiejskiego w kontinuum miejsko-wiejskim*. „Czasopismo Geograficzne”, 80, 4.
- Brambert P., 2011, *Ocena potencjału przedsiębiorczości i atrakcyjności gospodarczej obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Wybrane problemy*, W. Kamińska (red.). Instytut Geografii UJK w Kielcach.
- Heffner K., 2011, *Regionalny wymiar dychotomii rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXVIII, Warszawa.
- Kamińska W., 2010, *Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXVI, Warszawa.
- Kamińska W., 2011, *Kapitał społeczny jako czynnik różnicujący szanse rozwoju obszarów wiejskich. Próba weryfikacji koncepcji Wodcocka i Narayan na przykładzie woj. świętokrzyskiego*, [w:] *Dychotomiczny rozwój*, *op. cit.*
- Kamińska W., 2012, *Wiejski rynek pracy w woj. świętokrzyskim na tle uwarunkowań demograficznych*, [w:] *Wiejskie rynki pracy – zasoby, aktywizacja, nowe struktury*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXLV, Warszawa, s. 229-255.
- Kiniorska I., 2012, *Nierówności społeczne w badaniach geograficznych na przykładzie woj. świętokrzyskiego*, [w:] „*Stare i nowe*” *problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej*, S. Sitek (red.). Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Kiniorska I., Brambert, P., 2016, *Lokalny wymiar rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa świętokrzyskiego*, [w:] „*Stare i nowe*”, *op. cit.*
- Milanovic B., 2016, *Global Inequality: a New Approach for the Age of Globalization*. The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- Nowak E., 2004, *Metody klasyfikacji w badaniach geograficznych (analiza porównawcza)*. Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Bogucki Wyd. Naukowe, Kielce – Poznań, s. 63-74.
- Łysoń P., 2007, *Polityka rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007/2013*. Biuletyn KPZK PAN, z. 234, Warszawa.

- Piketty T., 2001, *Income Inequality in France 1901-1998*. Center of Economic Policy Research, London.
- Piketty T., 2015, *Ekonomia nierówności*. Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Rosner A., 2010, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a dynamika przemian*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce*, M. Stanny, M. Drygas (red.). Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR, PAN, Warszawa.
- Rosner A., 2011, *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich a pożądane kierunki ich rozwoju*, [w:] *Obszary wiejskie, wielofunkcyjność, migracje. Nowe wizje rozwoju*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXIII, Warszawa.
- Rosner A., Stanny M., 2007, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
- Staszewska S., 2015, *Rola wiedzy środowiskowej mieszkańców w procesie odnowy wsi*, [w:] *Edukacja i kapitał ludzki w rozwoju lokalnym i regionalnym*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 40, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Wójcik M., 2011, *Geografia wsi – nowe wyzwania badawcze*, [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*. Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych, UW, s. 45-48.
- Wójcik M., Tomczyk J., 2015, *Nierówności w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich województwa łódzkiego*. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 20.